

Klíčové principy zlepšování kvality inkluzivního vzdělávání

Doporučení odpovědným politickým činitelům

Klíčové principy zlepšování kvality inkluzivního vzdělávání

**Doporučení odpovědným politickým
činitelům**

Education and Culture DG

Lifelong Learning Programme

Vydání tohoto dokumentu podpořilo
Generální ředitelství pro vzdělávání a
kulturu Evropské komise:

http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/index_en.htm

Tento dokument připravili:

Lucie Bauerová, členka sboru reprezentantů Agentury, Rakousko
Zuzana Kaprová, členka sboru reprezentantů Agentury, Česká republika
Maria Michaelidouová, členka sboru reprezentantů Agentury, Řecko
Christine Pluharová, členka sboru reprezentantů Agentury, Německo

Editoři: Amanda Watkinsová, zaměstnanec Agentury

Části tohoto dokumentu mohou být zveřejněny za podmínky přesného udání zdroje. K citaci použijte následující odkaz: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání, 2009. *Klíčové principy zlepšování kvality inkluzivního vzdělávání – Doporučení odpovědným politickým činitelům*, Odense, Dánsko: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání

Pro zajištění lepšího přístupu k informacím je tato zpráva k dispozici v elektronické podobě v 21 jazycích. Elektronické verze této zprávy jsou k dispozici na webových stránkách Agentury: <http://www.european-agency.org/publications/ereports>

Tato verze zprávy je překladem vyhotoveným členskými zeměmi Agentury z anglického originálu.

Překlad: Linda Kaprová

Ilustrace na titulní straně: Daniela Demeterová, Česká republika

ISBN (Tištěná verze): 978-87-92387-78-3

ISBN (Elektronická verze): 978-87-7110-001-3

© **Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání 2009**

Sekretariát
Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kancelář v Bruselu
3 Avenue Palmerston
BE-1000 Brussels Belgium
Tel: +32 2 280 33 59
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org

OBSAH

PŘEDMLUVA	5
1. ÚVOD.....	7
2. EVROPSKÉ A MEZINÁRODNÍ PŘÍSTUPY K INKLUZÍVNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ	11
2.1 Evropská východiska	11
2.2 Mezinárodní východiska	12
3. KLÍČOVÉ PRINCIPY ZVYŠOVÁNÍ KVALITY INKLUZÍVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	15
<i>Rozšiřování participace s cílem zlepšit příležitosti ke vzdělávání všech žáků.....</i>	<i>15</i>
<i>Vzdělávání a odborná příprava všech učitelů v oblasti inkluzivního vzdělávání</i>	<i>17</i>
<i>Organizační kultura a étos podporující inkluzi.....</i>	<i>18</i>
<i>Organizace podpůrných struktur s cílem podpořit inkluzi</i>	<i>19</i>
<i>Flexibilní systémy financování podporující inkluzi</i>	<i>20</i>
<i>Politika podporující inkluzi</i>	<i>21</i>
<i>Legislativa podporující inkluzi</i>	<i>22</i>
Závěr	23
4. DALŠÍ INFORMACE	25
4.1 Materiály Agentury	25
4.2 Ostatní prameny	26

PŘEDMLUVA

První zprávu z edice *Klíčové principy* vydala Agentura v roce 2003 pod názvem „Klíčové principy speciálního vzdělávání – Doporučení odpovědným politickým činitelům“ (*Key Principles for Special Needs Education – Recommendations for Policy Makers*). Tato zpráva vycházela z dosavadní publikační činnosti Agentury do roku 2003.

Tento dokument, tak jako i předchozí edici, připravovali odpovědní činitelé v oblasti vzdělávání s cílem poskytnout kolegům z celé Evropy syntézu hlavních závěrů, které vyplynuly z činnosti Agentury tématy zaměřené na podporu inkluze žáků s různými druhy speciálních vzdělávacích potřeb (SVP) ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Toto vydání vychází z činnosti Agentury od roku 2003 do současnosti a využívá následující dokumenty:

- Speciální vzdělávání v Evropě v roce 2003 (2003);
- Speciální vzdělávání v Evropě: Tématická publikace (Volume 1, 2003, Volume 2, 2006, česky vyšel pouze díl 2., Vzdělávání dětí se speciálními vzdělávacími potřebami v Evropě, 2006);
- Inklusivní vzdělávání a praxe ve třídách druhého stupně základních škol (2005);
- Názory mladých lidí na speciální vzdělávání (2005);
- Raná péče (2005);
- Individuální plán přechodu do zaměstnání (2006);
- Hodnocení v inkluzivních podmínkách (2007 a 2009);
- Hlasy mladých: Vstříc rozmanitosti ve vzdělávání (2008);
- Vytváření souboru indikátorů – pro inkluzivní vzdělávání v Evropě (2009);
- Multikulturní diverzita a speciální vzdělávání (2009).

Všechny tyto publikace jsou k dispozici na webových stránkách Agentury v překladech až do 21 jazyků: <http://www.european-agency.org/publications>

Doufáme, že tato publikace kladně přispěje práci odpovědných činitelů v oblasti vzdělávání z celé Evropy, kteří se snaží

nejrůznějším způsobem podpořit ve své zemi procesy inkluzivního vzdělávání.

Cor Meijer

Ředitel Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání

1. ÚVOD

Cílem této zprávy je, tak jako u předchozích dokumentů z řady *Klíčové principy*, formulovat doporučení týkající se klíčových aspektů vzdělávací politiky, které, jak se ukazuje, efektivně podporují inkluzi žáků s různými druhy speciálních vzdělávacích potřeb (SVP) ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Tato doporučení zásadním způsobem podporují princip prosazování inkluze ve vzdělávání a konceptu školy pro všechny. Všechny evropské země uznávají skutečnost, že inkluzivní vzdělávání (Lucemburská charta, 1996, používá termín *škola pro všechny*) představuje důležitý základ pro zajištění rovných příležitostí žáků s různými typy speciálních potřeb ve všech aspektech jejich života (vzdělávání, odborné přípravy, zaměstnání a života ve společnosti). Tento dokument vychází z hlavního postulátu prvního vydání „*Klíčových principů: Inkluzivní vzdělávání vyžaduje flexibilní systém vzdělávání, který reaguje na rozmanité a mnohdy složité potřeby jednotlivých žáků*“ (str. 4).

I tento dokument je určen odpovědným politickým činitelům v oblasti vzdělávání. Uvědomujeme si ale, že pro umocnění jeho dopadu na inkluzivní vzdělávání musí více než v předchozích dokumentech klíčové principy inkluzivního vzdělávání zahrnout doporučení, která budou moci využít jak činitelé zodpovědní za oblast hlavního vzdělávacího proudu, tak i ti, kteří mají zodpovědnost za oblast vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Je potřeba, aby se mezi politickými činiteli z různých oblastí hlavního vzdělávacího proudu rozvinula diskuze, která vyústí v pozitivní posun ve vzdělávání v tomto proudu. Tato zpráva představuje doporučení, která se zakládají na závěrech studií, jež Agentura provedla mezi roky 2003 až 2009 a které ukazují politickým činitelům cestu k podpoře inkluze. (Pro kompletní bibliografii použitých dokumentů Agentury viz. kapitola 4: Další informace).

Výzkum Agentury měl podobu různých typů tematických projektů, kterých se většinou zúčastnily všechny členské země Agentury¹.

¹ V roce 2009 jsou členskými zeměmi Agentury: Belgie (francouzsky a vlámskyhovořící komunity), Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko, Francie, Irsko, Island, Itálie, Kypr, Litva, Lotyšsko, Lucembursko, Maďarsko, Malta, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko a Velká Británie (Anglie, Severní Irsko, Skotsko a Wales).

Témata projektů Agentury vybírají a určují zástupci ministerstev jejich členských zemí na základě oblastí, které považují za prioritní. Tyto projekty využívají různé metody (analýzu dat získaných od jednotlivých zemí formou dotazníků, analýzu odborné literatury či osobní rozhovory s odborníky z jednotlivých zemí) a jejich výsledkem mohou být tištěné dokumenty, elektronické zprávy a zdroje.

Veškeré tematické projekty, které byly pro vytvoření tohoto dokumentu využity, se zaměřovaly na různé aspekty inkluze, které podporují přístup žáků ke vzdělávání v místě jejich bydliště. Zatímco se zde využité výsledky výzkumů provedených Agenturou soustřeďují především na povinnou školní docházku, popsané principy podporují celoživotní učení a nejvyšší cíl v podobě sociální inkluze lidí se SVP. Je třeba zdůraznit, že se situace v oblasti inkluze v jednotlivých státech liší, stejně jako tomu bylo i v roce 2003, a že: *„Jednotlivé země se na své cestě k inkluzi nacházejí v různých jejích fázích“* (Watkins, 2007, str. 16).

Zastoupení žáků s diagnostikovanými SVP v povinném vzdělávání se stejně jako i v roce 2003 pohybuje mezi 1 až 19%. Ve speciálních školách a třídách je zastoupení žáků se SVP velmi různorodé. V některých zemích je do speciálních vzdělávacích zařízení umístěno méně než 1% všech žáků, v jiných více než 5% (2009). Takovéto údaje spíše odrážejí rozdíly v postupech zjišťování potřeb, struktuře financování a v politice vzdělávání, než odlišnou míru výskytu speciálních vzdělávacích potřeb v různých zemích.

Podobně jako i v roce 2003 volí země i dnes velmi rozdílné přístupy při organizaci vzdělávání žáků se SVP. Ve všech zemích lze vidět přístupy zaměřené na plnou inkluzi ve školách hlavního vzdělávacího proudu, přístup zahrnující celé „kontinuum opatření“, jehož cílem je vyjít vstříc různým potřebám, a přístupy s jasně definovanými a oddělenými systémy vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu a ve speciálních zařízeních. Můžeme nicméně rovněž konstatovat, že: *„koncepce, politika a praxe inkluzivního vzdělávání se ve všech zemích neustále mění“* (ibid).

Navzdory těmto přetrvávajícím rozdílům co se týče inkluze v jednotlivých zemích, lze zdůraznit klíčové principy inkluzivní politiky, na kterých se shodly členské země Agentury a které se zakládají na některých jejích novějších tematických projektech. O nich pojednává kapitola 3.

Tyto klíčové principy podporuje rozvíjející se chápání inkluzivního vzdělávání jako vzdělávání určeného mnohem širšímu okruhu žáků ohrožených exkluzí, nikoli pouze žákům, u kterých byly zjištěny speciální vzdělávací potřeby. To souvisí s názorem, že kvalitní vzdělávání pro žáky se SVP ve školách hlavního vzdělávacího proudu znamená i kvalitní vzdělávání pro všechny žáky.

Tento koncept rozšíření účasti na vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu jakožto způsobu, který zajistí kvalitní vzdělávání pro všechny žáky, se odráží i v názvu této edice: *Klíčové principy zlepšování kvality inkluzivního vzdělávání*.

Takovýto koncept inkluzivního vzdělávání rovněž popisuje celá řada mezinárodních zpráv a prohlášení. Tyto dokumenty shrnuje následující kapitola jakožto úvod ke klíčovým principům, které se potvrdily a vplynuly z výzkumu vedeného Agenturou.

2. EVROPSKÉ A MEZINÁRODNÍ PŘÍSTUPY K INKLUZÍVNÍMU VZDĚLÁVÁNÍ

Na mezinárodní i evropské úrovni existuje celá řada úmluv, deklarácí, prohlášení a rezolucí týkajících se postižení, inkluze a speciálního vzdělávání, které jsou základem národní politiky jednotlivých zemí a poskytují referenční rámec pro jejich činnost². Tyto dokumenty představují základní východiska i pro Agenturu. Níže uvádíme přehled hlavních mezinárodních a evropských dokumentů, aby bylo možné zasadit studie provedené a využité Agenturou k vytvoření tohoto dokumentu do širšího kontextu.

2.1 Evropská východiska

Na evropské úrovni existuje řada dokumentů, které vytyčují cíle členských států ve vztahu k podpoře žáků se speciálními potřebami a které vyjadřují míru odhodlání států EU uvést odsouhlasené priority do praxe. Mnoho z nich představuje priority Rady v oblasti vzdělávání obecně: například Zpráva Rady pro vzdělávání pro Evropskou radu *Konkrétní budoucí cíle systémů vzdělávání a odborné přípravy (The concrete future objectives of education and training systems, 2001)* a sdělení Evropské komise *Koherentní rámec indikátorů a měřítek pro sledování pokroku směrem k lisabonským cílům v oblasti vzdělávání a odborné přípravy (A coherent framework of indicators and benchmarks for monitoring progress towards the Lisbon objectives in education and training, 2007)*.

Existuje ovšem také řada zásadních dokumentů, které se týkají konkrétně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich inkluze do hlavního vzdělávacího proudu. První pochází z roku 1990. Jedná se o Rezoluci Rady ministrů školství týkající se *integrace dětí a mladých lidí s postižením do běžného systému vzdělávání (Integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education)*. Následně ratifikovaly členské státy EU *Standardní pravidla pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením (Standard Rules on the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities, 1993)*.

² Kompletní bibliografii zde zmiňovaných dokumentů uvádíme v kapitole 4.

V roce 1996 pak Rada náledně vydala *Rezoluci o lidských právech osob se zdravotním postižením (Resolution on the human rights of disabled people)* a Komise publikovala *Sdělení (prohlášení vyzývající Radu k přijetí opatření) o rovnosti příležitostí pro zdravotně postižené osoby (Communication of the Commission on the Equality of opportunity for people with disabilities)*. V roce 2001 vydal Evropský parlament rezoluci *K Evropě bez barrier pro osoby se zdravotním postižením (Towards a barrier-free Europe for people with disabilities)*. Po rezoluci Parlamentu z roku 2003 *K právně závaznému nástroji OSN na podporu a ochranu práv a důstojnosti osob se zdravotním postižením (Towards a United Nations legally binding instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities)* následovala v témže roce rezoluce Rady *Podpora zaměstnanosti a sociální integrace osob se zdravotním postižením (Promoting the employment and social integration of people with disabilities, 2003)* a *O rovných příležitostech ke vzdělávání a odborné přípravě pro žáky a studenty se zdravotním postižením (Equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training, 2003)*. Tyto rezoluce patří k hlavním dokumentům na evropské úrovni, které řídí politiku členských států v oblasti speciálního vzdělávání.

Názory žáků se speciálními vzdělávacími potřebami shrnuje *Lisabonská deklarace: Názory mladých lidí na inkluzivní vzdělávání (2007)*, která představuje řadu návrhů, na kterých se shodli mladí lidé se speciálními vzdělávacími potřebami ze středních a vysokých škol a učilišť z 29 zemí. Tito mladí lidé v Deklaraci prohlašují: „*Vnímáme mnoho pozitiv inkluzivního vzdělávání ... potřebujeme mít přátele se speciálními potřebami i bez nich ... Inkluzivní vzdělávání přináší výhody nám i všem ostatním.*“

Rada ministrů školství v roce 2007 zařadila speciální vzdělávání mezi 16 prioritních cílů, kterými by se měla zabývat činnost k dosažení Lisabonských cílů v roce 2010 (Evropská komise, 2007). V návrhu cílů Evropského společenství pro rok 2020 v oblasti vzdělávání představují žáci se speciálními vzdělávacími potřebami opět prioritní téma (2009).

2.2 Mezinárodní východiska

Na úrovni mezinárodní je hlavní právní rámec ovlivňující oblast inkluzivního vzdělávání zakotven v *Koncepčních směrnících*

UNESCO o inkluzi ve vzdělávání (*Policy Guidelines on Inclusion in Education*, 2009). Na začátku stála *Všeobecná deklarace lidských práv* (1948), dalším krokem byla *Úmluva o boji proti diskriminaci v oblasti vzdělání* (*Convention against Discrimination in Education*, 1960), *Úmluva o právech dítěte* (*Convention on the Rights of the Child*, 1989) a *Úmluva na ochranu a podporu diversity kulturního vyjádření* (*Convention on the Protection and Promotion of Diversity in Cultural Expressions*, 2005). Za zcela zásadní, neboť prosazuje inkluzivní vzdělávání, je považována *Úmluva o právech osob s postižením* (*Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2006), konkrétně článek 24. Tyto a další mezinárodní dokumenty: „... vytyčují zásadní body, které je třeba řešit, aby bylo zajištěno právo na přístup ke vzdělávání, právo na kvalitní vzdělávání a právo na úctu v prostředí, kde učení probíhá“ (str. 10).

Tuto úmluvu podepsala většina evropských zemí. Většina z nich podepsala i opční protokol a v současné době zde probíhá proces ratifikace obou dokumentů³.

Všechny evropské země ratifikovaly *Prohlášení ze Salamanky a akční rámec pro speciální vzdělávání* (*Salamanca Statement and Framework for Action in Special Needs Education*, 1994). Toto kolektivní prohlášení je jedním z hlavních prizmat práce v oblasti speciálního vzdělávání v Evropě a představuje i dnes klíčový prvek v koncepčním rámci politiky řady zemí. Všechny evropské státy se shodují na tom, že by principy obsažené v Prohlášení ze Salamanky měly být základem vzdělávací politiky obecně, nikoli pouze specificky v oblasti speciálního vzdělávání. Tyto principy se týkají rovných příležitostí ve smyslu skutečného přístupu ke zkušenosti vzdělávání, respektování individuálních odlišností a kvality vzdělávání pro všechny, které se soustředí spíše na přednosti jednotlivce, nikoli na jeho slabé stránky.

Závěry a doporučení 48. zasedání Mezinárodní konference o vzdělávání (ICE) (2008) nazvané *Inkluzivní vzdělávání: Cesta budoucnosti* představuje řadu doporučení, mimo jiné tato:

³ Pro aktuální informace viz. <http://www.un.org/disabilities/countries.asp?navid=17&pid=16>

- Odpovědní činitelé by měli uznávat, že: *„inkluzivní vzdělávání je kontinuální proces, jehož cílem je poskytnout kvalitní vzdělávání pro všechny.“*

- Vzdělávání a vzdělávací politika by měly směřovat k tomu: *„aby podporovaly dětem přátelskou kulturu a prostředí škol vedoucí k efektivnímu učení a zapojení všech dětí“* (UNESCO, 2008).

Směrnice UNESCO (2009) uvádí, že: *„Inkluzivní vzdělávání je proces posilování schopnosti vzdělávacího systému dostat se ke všem žákům ... ‚Inkluzivní‘ systém vzdělávání lze vytvořit pouze tehdy, jestliže budou běžné školy více inkluzivní – jinými slovy, pokud se zlepší jejich schopnost vzdělávat všechny děti v místě jejich bydliště“* (str. 8).

Tento dokument dále uvádí, že: *„inkluzie je chápána jako proces, který řeší a reflektuje otázky diverzity potřeb všech dětí, mladých i dospělých tím, že zvyšuje jejich účast v učení, kultuře i komunitě a snižuje a eliminuje exkluzi ve/ze vzdělávání ... Podporovat inkluzi znamená stimulovat diskuzi, podporovat pozitivní přístup a zlepšovat vzdělávací a sociální rámec, a tak se vyrovnat s novými požadavky na strukturu a řízení vzdělávání. Sem patří zlepšování vstupů, procesů a prostředí s cílem napomáhat rozvoji učení jak na úrovni žáka v prostředí, kde se učí, tak na úrovni systému, který podpoří celkovou zkušenost vzdělávání“* (UNESCO, 2009, str. 7-9).

Směrnice zdůrazňuje následující tvrzení ohledně inkluzivního vzdělávání:

- Inkluzie a kvalita jsou reciproční;
- Přístup a kvalita jsou propojené a vzájemně se posilují;
- Kvalita a rovnost jsou pro zajištění inkluzivního vzdělávání zásadní.

Tato tvrzení jsou zásadní pro klíčové principy patrné v tématické činnosti Agentury, které představuje následující kapitola.

3. KLÍČOVÉ PRINCIPY ZVYŠOVÁNÍ KVALITY INKLUZÍVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Klíčové principy, které popisuje tato kapitola, se soustřeďují na aspekty vzdělávacích systémů, které, jak je možné usuzovat na základě výsledků práce Agentury, jsou zásadní pro podporu kvality inkluzivního vzdělávání a inkluze žáků s různými druhy speciálních vzdělávacích potřeb (SVP) ve školách hlavního vzdělávacího proudu. Tyto aspekty se pohybují od oblasti národní legislativy až po činnost na úrovni škol, přičemž pro podporu kvality inkluzivního vzdělávání je třeba vzít v úvahu každý z nich.

Přestože se většina materiálů Agentury, které byly pro určení klíčových principů využity, soustřeďuje na oblast povinného vzdělávání, můžeme tvrdit, že je lze aplikovat na všechny oblasti a fáze celoživotního učení.

Ze zkoumání výsledků činnosti Agentury od roku 2003 do současnosti vyplynulo sedm vzájemně propojených oblastí klíčových principů, které uvádíme níže spolu s konkrétními doporučeními, která se pro jejich efektivní implementaci jeví jako zásadní.

Hlavním cílem těchto klíčových principů je *podpořit participaci v inkluzivním vzdělávání prostřednictvím zajištění kvality poskytovaného vzdělávání*. S tímto vědomím je princip rozšiřování participace uveden jako první, přičemž působení všech ostatních klíčových principů pak k tomuto cíli směřuje.

Rozšiřování participace s cílem zlepšit příležitosti ke vzdělávání všech žáků

Cílem inkluzivního vzdělávání je rozšířit přístup ke vzdělávání a podporovat plnou participaci a příležitosti všech žáků ohrožených exkluzí, aby tak mohli realizovat svůj potenciál.

Uvažujeme-li o podpoře kvality v inkluzivním vzdělávání, je třeba zdůraznit několik klíčových faktorů, které s tímto cílem souvisejí:

- *Inkluze se týká širšího okruhu žáků, nejen těch, u nichž byly zjištěny speciální vzdělávací potřeby. Týká se všech žáků ohrožených exkluzí ze vzdělávacích příležitostí, která vede k jejich školní neúspěšnosti;*

- *Samotný přístup ke vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu nestačí.* Participace znamená, že se všichni žáci zapojí do vyučovacích aktivit, které pro ně mají význam.

Pro rozříšení participace má zásadní význam podpora pozitivních postojů ve vzdělávání. Zdá se, že názory rodičů a učitelů na vzdělávání žáků se širokým spektrem potřeb jsou z velké části utvářeny jejich vlastní zkušeností. Tuto skutečnost je třeba mít na zřeteli při formulaci a zavádění příslušných strategií cílených na ovlivňování těchto názorů a postojů. Mezi strategie, které podporují pozitivní názory, patří:

- *Zajištění příslušného vzdělání učitelů,* které jim dodá pocit důvěry v jejich schopnost převzít odpovědnost za všechny žáky bez ohledu na jejich individuální potřeby;

- *Podpora participace žáků a jejich rodičů v rozhodování ve věcech vzdělávání.* Sem patří zapojení žáků do rozhodování o jejich vlastním učení a podpora rodičů v uskutečňování jejich informovaného rozhodnutí za jejich (menší) děti.

Na úrovni vzdělávací dráhy jednotlivých žáků přispívají významnou měrou k dosažení cíle rozšíření participace následující aspekty:

- *Pohled na učení jako na proces* (založený nikoli na obsahu), přičemž hlavním cílem všech žáků by měl být rozvoj učení za účelem získat dovednosti, nikoli pouze znalosti v určitém předmětu;

- *Rozvoj personalizovaného přístupu k učení všech žáků,* kdy žák určuje, zaznamenává a hodnotí své vlastní učební cíle ve spolupráci s učiteli a rodinou a kdy získává pomoc v rozvoji schopnosti učit se strukturovaně a nezávisle, aby měl kontrolu nad procesem svého učení;

- *Vytvoření individuálního vzdělávacího plánu (IVP) či podobného individualizovaného plánu výuky* pro některé žáky (například s komplikovanějšími vzdělávacími potřebami), pro které je potřeba zvolit více specificky zaměřený přístup k učení. IVP by měly být vytvářeny tak, aby maximalizovaly nezávislost žáka, jeho účast na určování cílů a spolupráci s rodiči a rodinou.

Přístup k učení, který se snaží vyjít vstříc různým potřebám všech žáků bez zařazování do kategorií/nálepkování, je v souladu s inkluzívními principy a vyžaduje implementaci vzdělávacích strategií a přístupů, které jsou přínosné pro všechny žáky:

-
-
- *Kooperativní výuka*, kdy učitelé uplatňují týmový přístup zahrnující podle potřeby žáky, rodiče, spolužáky, jiné učitele, podpurný personál i členy multidisciplinárního týmu;
 - *Kooperativní učení*, kdy si žáci různým způsobem pomáhají navzájem (včetně doučování) v rámci flexibilních a dobře promyšlených skupin žáků;
 - *Kolaborativní řešení problémů* zahrnující systematický přístup k pozitivnímu řízení a organizaci ve třídě;
 - *Zařazování žáků do heterogenních skupin* a diferencovaný přístup k řešení diverzity potřeb žáků ve třídě. Pro všechny žáky takový přístup zahrnuje strukturované určování cílů, hodnocení a evidování, alternativní cesty k učení, flexibilní výklad a různé způsoby zařazování do skupin;
 - *Efektivní přístupy k výuce* zaměřené na určené cíle, alternativní cesty učení, flexibilní výklad a užití jasně zpětné vazby směrem k žákům;
 - *Hodnocení ze strany učitele, které podporuje učení* a nekategorizuje, ani nepřináší pro žáka negativní důsledky. Hodnocení by mělo zaujímat holistický/ekologický úhel pohledu, který zohledňuje akademické, behaviorální, sociální a emocionální aspekty učení a jasně určuje další kroky v procesu učení.

Strategie pro rozšíření participace v rámci tříd hlavního vzdělávacího proudu nelze uplatnit odděleně od širšího kontextu situace ve škole a u žáka doma. Pro posílení příležitostí vzdělávání u všech žáků je třeba uplatňovat celou řadu vzájemně propojených faktorů, které podpoří práci jednotlivých učitelů. Ty jsou popsány v následujících kapitolách.

Vzdělávání a odborná příprava všech učitelů v oblasti inkluzivního vzdělávání

Aby mohli učitelé efektivně pracovat v inkluzivních podmínkách, potřebují sdílet příslušné hodnoty a názory, disponovat dovednostmi, kompetencemi a znalostmi a mít pochopení.

To znamená, že by měli *být všichni učitelé připravováni pro inkluzivní vzdělávání v rámci své základní odborné přípravy* a měli by později mít též přístup k dalšímu vzdělávání, aby mohli dále rozvíjet své

znalosti a schopnosti, které zlepší jejich inkluzivní praxi v inkluzivních podmínkách.

Odborná příprava k inkluzi zahrnuje osvojení si následujících znalostí a dovedností:

- *Diferenciovat a vycházet vstříc různým potřebám*, což učitelé umožní podporovat ve třídě individuální učení;
- *Spolupracovat s rodiči a rodinami*;
- *Spolupráce a týmová práce, která umožňuje učitelům jak jejich efektivní spolupráci v rámci týmu, tak i jejich spolupráci s řadou dalších pracovníků ve školství a jiných službách, kteří působí ve škole i mimo ni.*

Systém odborné přípravy učitelů by měl kromě přípravy učitelů na inkluzi poskytovat i příležitost pro:

- *Odbornou přípravu specializovaných pedagogů*, aby se zachovaly a dále rozvíjely specializované zdroje a prostředky podpory učitelů v inkluzivních podmínkách;
- *Společnou odbornou přípravu pracovníků z různých služeb a sektorů*, aby se tak usnadnila jejich efektivní spolupráce;
- *Odbornou přípravu pro vedoucí pracovníky škol/vzdělávacích organizací* za účelem rozvoje jejich řídicích schopností a vizí v souladu s uznávanými hodnotami inkluze a její praxí;
- *Vzdělávací programy a možnosti pro pedagogy připravující učitele v oblasti inkluzivního vzdělávání*, které by jim pomohly poskytovat v rámci úvodního a dalšího vzdělávání učitelů programy podporující kvalitu inkluzivního vzdělávání.

Organizační kultura a étos podporující inkluzi

Na úrovni školy či jiné vzdělávací organizace je rozhodující sdílení kultury a étosu založených na pozitivním přijetí diversity žáků ve třídách a na uspokojování různých vzdělávacích potřeb.

Takováto sdílená kultura:

- *Zahrnuje všechny zúčastněné: žáky, jejich rodiny, učitele, pedagogické pracovníky a místní komunitu;*

- Je řízena vedoucími pracovníky školy/vzdělávací organizace, kteří mají vizi inkluze zahrnující též jasnou představu o rozvoji školy a odpovědnosti vycházet vstříc rozličným potřebám žáků.

Výsledkem organizační kultury, která podporuje inkluzi je:

- *Praxe, která nedovoluje segregaci* v jakékoli formě a podporuje školu pro všechny tím, že poskytuje každému rovné příležitosti ke vzdělávání;

- *Kultura týmové práce a otevřenosti k partnerství* s rodiči a interdisciplinárnímu přístupu;

- *Výuková praxe vycházející vstříc širokému spektru různých potřeb je chápána* jako přístup, který rozvíjí kvalitu vzdělávání všech žáků obecně a nesoustřeďuje se pouze na specifické skupiny žáků.

Organizace podpůrných struktur s cílem podpořit inkluzi

Podpůrné struktury, které ovlivňují inkluzivní vzdělávání, mají různou podobu a mnohdy zahrnují pracovníky z celé řady oblastí služeb, různé přístupy a pracovní metody. Zavedené podpůrné struktury mohou inkluzi buď napomáhat, mohou být však i její překážkou.

Podpůrné struktury, které inkluzivnímu vzdělávání napomáhají:

- *Zahrnují řadu různých specializovaných služeb, organizací, center integrované podpory (zdrojových center) a pracovníků reflektujících místní potřeby.* Podpůrné struktury by měly mít schopnost pružně reagovat na různé potřeby v oblasti organizace, na potřeby jednotlivých pracovníků i rodin;

- *Jsou koordinované jak uvnitř sektoru, mezisektorově (vzdělávání, zdravotnictví, sociální služby atd.), tak i v rámci týmů podpůrného personálu;*

- *Jsou koordinované tak, aby co nejlépe podporovaly úspěšný přechod žáků mezi jednotlivými fázemi dráhy jejich celoživotního učení (předškolní, povinné, navazující nepovinné vzdělávání i vzdělávání zaměřené na výkon povolání).*

Takovéto podpůrné struktury uplatňují interdisciplinární přístup, který:

- *Integruje poznatky a pohledy z různých oborů* za účelem holistického nahlížení na žáka a jeho potřeby;

- *Využívá participativní přístup*, který vyžaduje změnu místa řízení podpory a vstupu podpůrných odborníků. Učitelé ze tříd hlavního vzdělávacího proudu, žáci a jejich rodiny jsou nejen čím dál více zapojeni do rozhodování o otázkách podpory, ale rostoucí měrou ho též řídí ve spolupráci s interdisciplinárními odborníky. To vyžaduje značnou změnu postojů na straně specializovaných pracovníků i způsobu jejich práce.

Flexibilní systémy financování podporující inkluzi

Politika a struktura financování zůstává i nadále jedním z nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících inkluzi. Omezený či žádný přístup do některého zařízení či k poskytovanému vzdělávání může bránit inkluzi a rovnosti příležitostí žáků se SVP.

Mechanismy poskytování financí a zdrojů v oblasti vzdělávání, které nebrzdí inkluzi a spíše jí napomáhají, jsou vedeny politikou, která:

- *Je zaměřena na poskytnutí flexibilní, efektivní a účinné reakce na potřeby žáků;*
- *Podporuje mezisektorovou spolupráci* relevantních služeb;
- *Zajišťuje koordinaci* mezi strukturami financování na regionální a národní úrovni.

Flexibilní systémy financování ulehčují:

- *Decentralizovaný přístup k alokaci finančních zdrojů*, který umožní místním organizacím podporovat efektivní inkluzivní praxi. Decentralizované modely financování budou pravděpodobně efektivnější z hlediska nákladů a budou lépe reagovat na potřeby místní populace;
- *Příležitost financovat preventivní postupy* ve vzdělávání i efektivní podporu žákům se specifickými potřebami;
- *Možnost financování činností podporujících inkluzi ve školách či dalších vzdělávacích zařízeních, které je založené na celé řadě faktorů, a nikoli pouze na diagnostikování potřeb jednotlivých žáků.* Takový přístup poskytuje flexibilitu využití finančních zdrojů na základě zjištěných potřeb a požadavků na organizaci v kontextu místní i národní politiky.

Politika podporující inkluzi

Podpora kvality inkluzivního vzdělávání vyžaduje jasně formulovanou politiku. Cíl školy pro všechny by měl být podporován jak politikou ve vzdělávání, tak prostřednictvím étosu školy, jejího vedení i práce učitelů.

Politika, která má za cíl podporovat kvalitu inkluzivního vzdělávání:

- *Zohledňuje politiku a iniciativy na mezinárodní úrovni;*
- *Je dostatečně flexibilní, aby reagovala na potřeby na místní úrovni;*
- *Maximalizuje faktory podporující inkluzi (jak je popsáno výše) jednotlivých žáků a jejich rodičů na úrovni učitele a na úrovni vzdělávací instituce.*

Pro implementaci inkluzivního vzdělávání je třeba o cílech takovéto politiky efektivně informovat všechny členy pedagogické obce. V uplatňování politiky podporující kvalitu inkluzivního vzdělávání a její interpretaci hrají zásadní roli vedoucí činitelé ve vzdělávání na všech úrovních – národní, regionální, na komunální úrovni i na úrovni jednotlivých organizací. Politika, která podporuje kvalitu inkluzivního vzdělávání, se musí soustředit na přístupy k žákům s různými potřebami a navrhnout kroky, které umožní jejich potřeby uspokojit. Taková politika:

- *Vytyčuje odpovědnost na úrovni učitele, školy/vzdělávací organizace a podpůrných struktur/služeb;*
- *Dále vytyčuje podporu a odbornou přípravu, která bude k dispozici všem zúčastněným, aby mohli svým povinností dostát.*

Politika podporující inkluzi a respektování potřeb jednotlivých žáků ve všech oblastech vzdělávání je „integrovaná“ napříč sektory a službami. Takováto politika by měla být multifázová, měla by vést napříč sektory a aktivně podporovat mezisektorovou spolupráci tak, že:

- *Odpovědní činitelé v oblasti vzdělávání, zdravotnictví a sociálních služeb na národní a místní úrovni budou muset spolupracovat na vytváření koncepcí a plánů usnadňujících a aktivně podporujících interdisciplinární přístup ve všech etapách celoživotního učení;*
- *Ve všech sektorech poskytování vzdělávání se uplatňují flexibilní rámce opatření podporujících inkluzivní praxi. Inkluzi žáků s různými*

potřebami v sektoru sekundárního vzdělávání, ve fázi přechodu ze školy do zaměstnání, ve vzdělávání navazujícím na povinné, v terciárním vzdělávání a ve vzdělávání dospělých se musí věnovat stejná míra pozornosti, jako sektoru předškolního a základního vzdělávání;

- Cílem politiky bude *usnadnit sdílení osvědčených postupů, podporovat výzkum a rozvoj nových přístupů, metod a nástrojů* ve vzdělávání.

Zatímco by v obecné koncepci měl na úrovni krátkodobého horizontu existovat samostatný akční plán či strategie inkluzivního vzdělávání, v dlouhodobém horizontu by měla inkluze ve vzdělávání ve veškeré vzdělávací politice a strategiích představovat cosi „daného“.

Opatření pro monitorování a implementaci koncepcí by měla být stanovena již ve fázi plánování koncepce. To zahrnuje:

- *Určení vhodných indikátorů*, které bude možno využít jako nástroje sledování vývoje politiky i praxe;

- *Podporu partnerství* mezi školami, odpovědnými činiteli na místní úrovni a rodiči, které zajistí širší srovnávání poskytovaných služeb;

- *Ustanovení postupů evaluace* kvality poskytovaného vzdělávání všech žáků ve vzdělávacím systému, obzvláště pak,

- *Evaluace dopadu politiky* na rovnost příležitostí pro všechny žáky.

Legislativa podporující inkluzi

Veškerá legislativa, která má potenciální dopad na inkluzivní vzdělávání v určité zemi, by měla jasně stanovovat inkluzi jakožto cíl. V důsledku by pak legislativa v celém veřejném sektoru vedla k poskytování služeb, které by umocnily rozvoj a procesy vedoucí k inkluzi ve vzdělávání.

Měla by být k dispozici zejména:

- *„Integrovaná“ legislativa napříč sektory* vedoucí k souladu iniciativ v inkluzivním vzdělávání a v jiných oblastech;

- *Jeden legislativní rámec pokrývající inkluzivní vzdělávání* ve všech sektorech a úrovních.

Komplexní a koordinovaná legislativa pro inkluzivní vzdělávání, která kompletně řeší otázky flexibility, diverzity a rovnosti všech žáků ve

všech vzdělávacích institucích. To zajistí konzistenci koncepce, poskytovaného vzdělávání a podpory ve všech geografických oblastech státu/regionu. Takováto legislativa je založena na:

- „*Správném přístupu*“, kdy mají jednotliví žáci (spolu se svými rodinami či případně opatrovníky) přístup ke vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu;
- *Sladění národní legislativy s mezinárodními dohodami* a dokumenty týkajícími se inkluze.

Závěr

Na základě hlavních signálů vyplývajících z veškerých prací Agentury lze usuzovat, že pokračující ochota zemí podporovat inkluzi se bude v celé Evropě projevovat klesajícím počtem žáků ve zcela oddělených (segregovaných) zařízeních.

Domníváme se, že nutné systémové změny v politice a poskytování vzdělávání zaměřené na podporu kvality inkluzivního vzdělávání se mohou řídit vzájemně propojenými a podporujícími se klíčovými principy, které uvádíme výše.

4. DALŠÍ INFORMACE

Veškeré informace týkající se tohoto dokumentu lze najít na webových stránkách projektu *Klíčové principy*

<http://www.european-agency.org/agency-projects/key-principles>

Zde jsou k dispozici:

- Důkazy vyplývající ze studií Agentury, které prokazují jednotlivé klíčové principy popsané v kapitole 3;
- Internetové odkazy na veškeré dokumenty Agentury a jiné materiály citované v tomto dokumentu, či přímo samotné dokumenty ke stažení.

Níže uvádíme bibliografii veškerých materiálů, které byly k vytvoření tohoto dokumentu využity.

4.1 Materiály Agentury

Kyriazopoulou, M., Weber, H. (eds.) 2009. *Development of a set of indicators – for inclusive education in Europe*, Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W. (ed.) 2003. *Special education across Europe in 2003: Trends in provision in 18 European countries*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W., Soriano, V., Watkins, A. (eds.) 2003. *Special Needs Education in Europe: Thematic Publication*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W. (ed.) 2005. *Inclusive education and classroom practice in Secondary Education*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Meijer, C. J. W., Soriano, V., Watkins, A. (eds.) 2006. *Special Needs Education in Europe: Provision in Post-Primary Education*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (ed.) 2005. *Early Childhood Intervention: Analysis of Situations in Europe – Key Aspects and Recommendations*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (ed.) 2005. *Young Views on Special Needs Education: Results of the Hearing in the European Parliament – 3 November, 2003*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V. (ed.) 2006. *Individual Transition Plans – Supporting the Move from School to Employment*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V., Kyriazopoulou, M., Weber, H., Grünberger, A. (eds.) 2008. *Young Voices: Meeting Diversity in Education*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Soriano, V., Grünberger, A., Kyriazopoulou, M. (eds.) 2009. *Multicultural Diversity and Special Needs Education*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A. (ed.) 2007. *Assessment in Inclusive Settings: Key issues for policy and practice*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A., D'Alessio, S. (eds.) 2009. *Assessment in Inclusive Settings: Putting Inclusive Assessment into Practice*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

Všechny tyto publikace jsou k dispozici ke stažení až v 21 jazycích na webových stránkách Agentury:

<http://www.european-agency.org/publications>

4.2 Ostatní prameny

European Agency for Development in Special Needs Education 2007. *Lisbon Declaration: Young People's Views on Inclusive Education*, dostupné online: <http://www.european-agency.org/publications/flyers/lisbon-declaration-young-people2019s-views-on-inclusive-education>

European Commission (DGXXII) 1996. *The Charter of Luxembourg*, Brussels, Belgium

European Commission 2007. Komuniké Evropské komise *A coherent framework of indicators and benchmarks for monitoring progress towards the Lisbon objectives in education and training* (Únor 2007)

European Commission 2007. *Progress towards the Lisbon objectives in Education and Training. Indicators and Benchmarks*, Brussels, Commission Staff Working Document, SEC (2007) 1284

European Council 2001. Report from the Education Council to the European Council *The concrete future objectives of education and training systems* (February 2001)

European Council 2009. *Council conclusions on a strategic framework for European co-operation in education and training* (‘ET 2020’), Brussels (May 2009)

European Union 1990. *Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting with the Council of 31 May 1990 concerning Integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education*, Official Journal C 162, 03/07/1990

European Union 1996. *Communication of the Commission on equality of opportunity for people with disabilities*, COM (96)406 final of 30 July 1996

European Union 1996. *Resolution on the human rights of disabled people*, Official Journal C 17, 22/10/1996

European Union 2001. *European Parliament Resolution on the Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Towards a barrier-free Europe for people with disabilities*, adopted on 4 March 2001, (COM (2000) 284 – C5-0632/2000-2000/2296 (COS))

European Union 2003. *Council Resolution of 5 May 2003 on Equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training*, 2003/C 134/04, Official Journal C 134, 07/06/2003

European Union 2003. *Council Resolution of 15 July 2003 on promoting the employment and social integration of people with disabilities*, (2003/C 175/01)

European Union 2003. *European Parliament Resolution on the Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Towards a United Nations legally binding instrument to promote and protect the rights and dignity of persons with disabilities*, (COM(2003) 16 – 2003/2100 (INI))

UNESCO 1994. *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*, Paris: UNESCO

UNESCO 2008. *„Inclusive Education: The Way of the Future“, International Conference on Education, 48th session, Final Report*, Geneva: UNESCO

UNESCO 2009. *Policy Guidelines on Inclusion in Education*, Paris: UNESCO

United Nations 1948. *Universal Declaration of Human Rights*, dostupné online: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

United Nations 1960. *Convention against Discrimination in Education*, dostupné online: <http://www2.ohchr.org/english/law/education.htm>

United Nations 1989. *Convention on the Rights of the Child*, dostupné online: <http://www.unicef.org/crc/>

United Nations 1993. *Standard Rules on the Equalisation of Opportunities for Persons with Disabilities*, dostupné online: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/dissre00.htm>

United Nations 2005. *Convention on the Protection and Promotion of Diversity in Cultural Expression*, dostupné online: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31038&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

United Nations 2006. *Convention on Rights of People with Disabilities*, dostupné online: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

Watkins, A. (ed.) 2003. *Key Principles for Special Needs Education – Recommendations for Policy Makers*, Middelfart: European Agency for Development in Special Needs Education

Watkins, A. (ed.) 2009. *Special Needs Education – Country Data 2008*, Odense: European Agency for Development in Special Needs Education

První zprávu z edice Klíčové principy vydala Agentura v roce 2003. Tento dokument vycházel z dosavadní činnosti Agentury. Tato nejnovější verze staví na práci Agentury po roce 2003.

Tuto zprávu, tak jako i předchozí vydání, připravovali odpovědní činitelé v oblasti vzdělávání, aby poskytli svým kolegům z celé Evropy syntézu hlavních závěrů, které vyplynuly z tématické činnosti Agentury.

Jejím cílem je vyzdvihnout doporučení ohledně klíčových aspektů vzdělávací politiky, která se jeví jako efektivní při podpoře inkluze žáků s různým spektrem potřeb do vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu.

Hlavním poselstvím této zprávy je, že uvedená doporučení zásadním způsobem podporují princip prosazování kvality vzdělávání všech žáků.

